

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح الأبحاث ابن کمونه

دکتر علی نقی منزوی

نشریه کتاب ماه فلسفه، شماره ۱۴، آبان ماه ۱۳۸۷ خ، برگه

۹۱ - ۹۳

به کوشش

محمد ابراهیم ذاکر

دکتر علی نقی منزوی

۱.....	ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح الأبحاث ابن کمونه
۱.....	کتاب تنقیح الابحاث.....
۱.....	اشاره.....
۱.....	انتساب کتاب تنقیح به ابن کمونه.....
۲.....	دیدگاه موشه پرلمان.....
۴.....	دیدگاه منزوی.....
۶.....	کتابنامه.....
۶.....	نمایه کتاب و مقاله.....

دکتر علی نقی مسزوی

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الابحاث ابن کمونه

۱

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح الأبحاث ابن کمونه

دکتر علی نقی منزوی

کتاب تنقیح الابحاث

اشاره

آقای موشه پرلمان برای اولین بار دست به چاپ کتاب تنقیح الابحاث می‌زند و آن را در سال ۱۹۶۷ با مقدمه انگلیسی از سوی دانشگاه کالیفرنیا منتشر می‌کند
یادداشت ذیل توضیح نقدگونه دکتر علی نقی منزوی بر این چاپ است که در سال ۱۳۴۸ در مجله وحید، سال ششم به چاپ رسیده است.

انتساب کتاب تنقیح به ابن کمونه

گرچه من از سال ۱۹۶۴ به فکر چاپ این رساله منسوب به ابن کمونه می‌بودم، ولی به سال ۱۹۶۶ م رسماً چاپ آن را به دانشگاه یسوعیه بیروت پیشنهاد نمودم؛ لیکن هیچ‌گاه وجدانم با انتساب این کتاب به این مؤلف موافق نبود و دنبال ادله تأیید؛ یا رد می‌گشتم تا بالاخره خوشبختانه آقای موشه پرلمان، آن را در دانشگاه کالیفرنیا با یک پیش‌گفتار کوتاه به انگلیسی چاپ نمود و گناه انتساب این وصله ناجور با دیگر مؤلفات ابن کمونه را به این مرد، از دوش من برداشت.

در مقدمه باید بگویم:

- اولاً، من صددرصد منکر چنین نسبتی نیستم، گمان دارم ابن کمونه را در تألیف آن دستی بوده و راهنمایی کرده است، شاید برخی بخش‌هایش نیز به املائی او و نوشته یک یهودی باشد؛
- ثانیاً، نمی‌خواهم برخلاف نظر چاپ‌کنندگان محترم رساله تنقیح، افتخار یهودبودن او را از ایشان سلب نمایم و او را مسلمان جلوه دهم، چون من ابن کمونه را یک فیلسوف می‌شمارم و نه یک یهودی؛ یا مسلمان.

دکتر علی نقی منزوی

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح الابحاث ابن کمونه

۲

اگر قصد از تأکید انتساب این کتاب به ابن کمونه، یهودی جلوه دادن او باشد، این انتساب خود مشکوک است. همان گونه که ما قرن ها کوشیدیم او را مسلمان و حتی شیعه جلوه دهیم، اکنون عده ای در صدد برآمده اند که وی را با هزار و یک دلیل یهودی جلوه دهند و این هر دو نادرست است.

اینک من ترجمه بخشی از مقدمه ای که آقای موشه پرلمان برای این کتاب نوشته اند را در اختیار خوانندگان محترم می نهم، و سپس نظریات خود را در دنباله آن بیان می نمایم.

دیدگاه موشه پرلمان

آقای پرلمان پس از مقدمه بسیار مختصر درباره دوره مغول به معرفی نسخه هایی که در چاپ مورد استفاده ایشان قرار گرفته است پرداخته و می گوید: در سده پیشین آقای موریتس اشتاین شنايدر^۱ متوجه شد که تنقیح الابحاث یک سند مهم جدلی بین مذاهب در قرون وسطی در زبان عربی است و سودمندترین خلاصه در رشته ادبیات می باشد.^۲

دیوید اچ بانث در یک بررسی دقیق از کتاب می گوید: نوشته های ابن کمونه سندیت استثنایی و مهمی در استنتاجات عقلی قرون وسطی داشته است.^۳

صرف نظر از شواهدی که این متتبعان آورده اند، بخشی از فصلی راجع به یهود او نیز به وسیله لوهیرشفیلد چاپ شده است.^۴ نسخه حاضر (مقصود چاپ پرلمان است) بر پایه پنج نسخه نهاده شده که دو نسخه آن به خط عبری می باشد و نویسنده نسخه دیگر مصدر مسیحی دارد.

¹ Steinschneider, Moritz, 1816- 1907.

² Steinschneider / Arabische Uebersetzungen aus dem Griechischen / See index S.V. Saad / also his Die arabische literature der Juden (furt Frankfurt: 1902) / P. 178.

³ In Monatschrift fuer Geschichte und Wissenschaft des Judentums, vol 69(1905), P.P. 295 - 311.

⁴ Sa' d B. Mansur Ibn Kammuna und sein Polemischer Schrif (Berlin: 1893).

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الابحاث ابن کمونه

۳

کهن‌ترین این پنج نسخه، از آن مجلس در تهران است^۱ که در یک مجموعه همراه رسالهٔ سموئیل مغربی، افحام الیهود^۲، می‌باشد که یک قرن پیش‌تر از آن نوشته شده است، سپس یک نامهٔ فلسفی است از ابن کمونه به پسرش. این مجموعه بسیار فرسوده است.

کتاب تنقیح درصد و ده صفحهٔ ۱۹ سطری از آن به خط فارسی (نستعلیق) است. از پایان رسالهٔ سموئیل بر می‌آید که این مجموعه در نزدیک شیراز در ۶۸۵ ق / ۱۲۸۶ م نوشته شده است.

یک جلد از مقالات ابن کمونه با خط‌های گوناگون بر صفحه‌های باریک در کتابخانهٔ سلیمانیهٔ استانبول موجود است که نزدیکی قابل ملاحظه‌ای با نسخهٔ تهران دارد و در نقطه‌گذاری آن اهمال گردیده، و به تاریخ ۶۹۶ ق / ۱۲۹۷ م در مدرسه نوریهٔ موصل تهیه شده است^۳.

نسخه کتابخانهٔ انگلیکان رم به خط خوش در ۷۵۵ ق / ۱۳۵۴ م نوشته شده است. هم نویسنده و هم حاشیه‌نگار مسیحی آن در ماردین می‌زیسته‌اند^۴.

نسخهٔ عبری نویس برلین که به سال ۱۶۵۲ سلوکی / ۱۳۴۱ م نوشته شده نیز از ماردین بدان جا آمده است. این نسخه با نسخهٔ منحصر به فرد مقالهٔ مؤلف در قرن میان ربانیان و قرائیان یهود که در تاریخ ۶۷۹ ق. ۲۸۰ م. دارد، در یک مجلد است^۵. دومین نسخهٔ عبری نویس در کتابخانهٔ بادلیان آکسفورد است، و یک تملک ۱۶۶۴ م / ۱۳۵۳ سلوکی بر آن هست. چند برگ افتاده دارد، و با خط‌های گوناگون نوشته شده است^۶.

^۱ فهرست مجلس، یوسف اعتصامی، ج ۱، برگه ۱۸۴؛ ج ۲، برگه ۵۹۳؛ و نیز مجلهٔ المكتبه بغداد، ج ۳، ش ۲، سال ۱۹۶۴، برگه ۲۸. یاد شده که نسخهٔ رونویس از این نسخهٔ اکنون در تملک دکتر حسین علی محفوظ در کاظمین می‌باشد.

^۲ *Proceedings of American academy for Jewish research, VOL. XXXII Ed. M. perlmann (New York: 1964).*

^۳ نشانی این نسخه را پرفسور اچ. ریتز به این جانب (موشه پرلمان) داد و شمارهٔ ۱۳۴۱ فاتح دارد.

^۴ [ign. Guidi] *Catalogo dei codici orientali della Biblioteca Angelica di Roma (Florence: 1878), PP.64- 66.*

^۵ *M. Stehnschneider Verzeichniss der hebraeischen Handschriften der K. Bibliothek Zu Berlin (Berlin: 1897), I, 74- 77. The library of A. S. Yahuda had a copy made from this MS.*

^۶ *A. Neubauer, catalogue of the Hebrew munscripits in the Bodleian library (Oxford: 1886), Col. 423 F, No. 1281.*

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

٤

قابل توجه است که در نسخه‌های عبری نویسنده این کتاب نیز فرمول ستایش پیغمبر اسلام در دیباچه، به صورت معمولی آمده است. شاید که مؤلف آن را برای مسلمان‌نمایی نوشته باشد و معقول‌ترین آن است که نویسندگان مسلمان در آن دست برده باشند و این هنگامی امکان دارد که بگوییم نسخه‌های عبری نویسنده از روی نسخه عربی نویسنده نوشته شده‌اند. ممکن است مقصود از «رسوله المصطفی» مفهوم عام باشد که یهودیان آن را به موسی و مسلمانان به حضرت محمد (ص) بازگردانند.

دی. اچ. بانث حدس می‌زند که مؤلف با به کاربردن ثنای مسلمانان، خواسته راه را برای انتشار آن در میان خوانندگان باز کند و هم این روش لایق یک فیلسوف می‌باشد که اگر همه ادیان را در حقانیت همانند نداند، لاقلاً آن‌ها را در مشیت خداوند و به عنایت الهی بودن یکسان می‌داند. این بود بخشی از مقدمه آقای پرلمان بر تنقیح الأبحاث که برای تکمیل اطلاعات راجع به این کتاب، ترجمه نمودم.

دیدگاه منزوی

اینک نظر این جانب: در حقیقت آقای پرلمان با چاپ این رساله خدمتی به سزا به تاریخ فلسفه نموده است، به ویژه که تألیف این رساله در شرایط به خصوصی، پس از سقوط بغداد به دست مغول‌ها و انقراض حکومت عباسی انجام شده است و تألیف آن به کسی نسبت داده شده که عمری به مسلمانان شهرت داشته و چندین کتاب طبق اصول مسلمانان تألیف کرده است.؛ لیکن از ذکر چند نکته نباید چشم پوشید:

۱- این که ایشان نسخه مجلس را کهن‌ترین نسخه دانسته است، نادرست می‌باشد، نسخه شماره ۵۹۳ مجلس در قرن یازدهم هجری نوشته شده است.

در پایان یکی از رسائل آن آمده: وَقَدْ تَمَّ تَسْوِیدُهُ فِي شَهْرِ صَفَرِ سَنَةِ سِتِّينَ وَ الْفِ مِنَ الْهَجْرَةِ.

تاریخ ۶۸۵ق که در پایان رساله افحام در مجموعه دیده می‌شود، تاریخ نسخه محمود بن مسعود شیرازی؛ و یا شاید قطب شیرازی (د: ۷۱۰ق) است که نسخه مجلس از روی آن؛ یا مستقیماً؛ یا به واسطه، استنتاج گردیده است.

دکتر علی نقی منزوی

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الابحاث ابن کمونه

۵

۲- این که مرقوم داشته‌اند «سومین رساله مجموعه مجلس، نامه‌ای فلسفی از ابن کمونه به پسرش است، این نیز نادرست است و از ابن کمونه نیست، بلکه از شهرستانی است.

۳- بحثی که درباره حمد و ثنای دیباچه دارند، کاملاً درست است و همین موضوع یکی از اشکالات نسبت این کتاب را به ابن کمونه به وجود می‌آورد، چون وی در تمام کتاب‌های بزرگ و معروف خویش الکاشف، اللمعة، المطالب المهمة، درود بر محمد (ص) و آل او را به صراحت می‌آورد و نام خویش را نیز همه جا تصریح کرده است و اگر این رساله از او جدا باشد، تنها جایی است که به این شیوه دست زده و شاید چون آن را با دل گرمی بیشتر و اتکای قوی‌تر بر یهود نگاشته است چنین رفتار کرده و خواسته باشد که هر دو گروه را راضی نماید.

۴- خرده دیگر که می‌توان بر کار ایشان گرفت، تصحیح زیادی است.

رساله تنقیح دارای عبارات و جملاتی است که با قواعد دستوری زبان عرب درست نمی‌آید و این حتماً از خود مؤلف است که کتاب را به لهجه عربی متداول میان یهود و خاصه در سوریه و فلسطین نگاشته است، مثلاً او در همه جا «ه» ضمیر سوم شخص را که به صورت «ی» تلفظ می‌شود همان گونه نوشته است چنان که «رونقه» را «رونقی» و «مثله» را «مثلی» نوشته است. اما آقای مصحح همه این‌ها را به صورت فصیح برگردانیده‌اند، شاید خواسته‌اند لهجه کتاب را به اسلوب دیگر مؤلفات ابن کمونه نزدیک سازند.

کتاب‌نامه

نمایه کتاب و مقاله

الأبحاث عن الممل الثلاث، ابن کمونه، عزالدوله سعد فرزند منصور فرزند سعد (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، تصحیح، تعلیق و مقدمه‌نگاری علی نقی منزوی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، همایش بین‌المللی قرطبه و اصفهان، تهران، ۱۳۸۳خ. نک: تنقیح الأبحاث.

ابن کمونه و کتاب الأبحاث عن الممل الثلاث (۱) (۲) (۳)، علی نقی منزوی، (۱) مجله خاطرات وحید، سال ششم، خرداد ماه ۱۳۴۸، مه ۱۹۶۹، ربیع‌الاول ۱۳۸۹، شماره ۶۶، برگه ۳۶۹ - ۳۷۱؛ (۲) مجله خاطرات وحید، سال ششم، تیرماه ۱۳۴۸، می ۱۹۶۹، ربیع‌الاول ۱۳۸۹، شماره ۶۶، برگه ۵۰۳ - ۵۱۴؛ (۳) مجله خاطرات وحید، سال ششم، ۱۳۴۸، برگه ۱۰۷۹ - ۱۰۸۳. أخبار ملوک العجم، شاید سیر ملوک العجم ابن المقنع ایرانی (ک: ۱۴۲ق)؛ شاید تجارب الأمم فی أخبار ملوک العرب و العجم که ترجمه نه‌ایه‌الارب فی أخبار الفرس و العرب؛ دیگر: تصحیح رضا انزابی نژاد، یحیی کلانتری، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۳خ.

ازلیت نفس، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند سعد (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، به کوشش لئون غوی، ۱۹۴۴م. اسطماخس که منسوب به ارسطو است، ابن‌ابی‌اصیبه در عیون، برگردان ذاکر، ج ۱، ۲۱۴ آن را کتاب الاصطماخیس، نامیده است که ارسطو این کتاب را در هنگام رفتن به روم نوشت.

الاضحویة فی المعاد، ابوعلی ابن‌سینا، حسین (۳۷۰ - ۴۲۸ق)، تحقیق سلیمان دنیا، ۱۹۹۴.

الافحام الیهود، کتاب ردّ علی الیهود، سمویل فرزند یحیی فرزند عباس مغربی (ز: ۵۷۰ق / ۱۱۷۵م). نک: عیون الأبناء فی طبقات الأطباء، برگردان ذاکر، ج ۲، ۷۹۴.

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

۷

الالتقاط عن كتاب الهيئة، ابن کمونه، منظور كتاب هيئت مؤيدالدين عروضی که صاحب ذریعه آنها را در خزانه غروی دیده است.

الالتقاط الاعتراضات، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۲، ۲۸۶، شماره ۱۱۶۱؛
الالتقاط عن كتاب الهيئة، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق)، نک: ذریعه، ج ۲، ۲۸۶، شماره ۱۱۶۰.
انتخاب، تلخیص؛ یا نقد آن از خواجه نصیرالدین طوسی (د: ۶۷۲ق) و انتخاب از ابن کمونه است.
انتخاب تلخیص المحصل؛ یا انتخاب نقد المحصل، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۲،
۳۶۷، شماره ۱۴۴۴، گزینشی از کتاب المحصل فخر رازی (د: ۶۰۶ق) است.

تجرّد نفس، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند سعد (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، کتابخانه مجلس شورای ملی.
تجرید؛ یا تجرید الاعتقاد؛ یا تجرید الکلام، خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲ق)، همراه شرح علامه حلی (د:
۷۲۶ق) به نام کشف المراد، ۱۳۱۱خ؛ چاپ دیگر، تصحیح حسینی جلالی، مقدمه محقق، مکتبه الأعلام الاسلامی، قم،
۱۴۰۷ق.

تذکره کیمیا، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند حسن فرزند هبة الله (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م).
تقریب المحجة و تهذیب الحجة في المسائل العقلية، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق)، درباره حوادث
جامعه است. نک: ذریعه، ۲۶، ۲۲۴، شماره ۱۱۳۳.

تنقیح الأبحاث في البحث عن الملل الثلاث أي الملة الإسلامية و النصرانية و اليهودية، نوشته عزالدوله سعد فرزند منصور
(د: ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، تصحیح و مقدمه علی نقی منزوی، سلسله همایش بین المللی قرطبه اصفهان دو مکتب فلسفی
اسلامی در شرق و غرب، دانشگاه تهران، مرکز بین المللی گفتگوی تمدن‌ها، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۳خ.
تورات، پیامبر یهود، حضرت موسی (ص).

چهار التقاط از آثار الباقية، الشمسية، قانون مسعودی، هیأت مؤیدالدين عروضی، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند
سعد (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، خزانه غروی، نک: ذریعه.

دکتر علی نقی منزوی

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

۸

الحكمة الجديدة في المنطق، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند سعد (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، نسخه‌ای از آن نزد جمیل صدقی زهاوی در بغداد.

حلّ إشکال ابن کمونه، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۵، ۹۲؛ ج ۷، ۶۴؛ ج ۱۱، ۱۵۳؛ ج ۱۳، ۱۳ و ۲۳؛ ج ۲۴؛ ج ۱۵، ۶۳ و ۲۵۳.

الحوادث الجامعة و التجارب النافعة في المائة السابعة، ابوالفضل کمال الدین، عبدالرزاق فرزند احمد فرزند محمد فرزند ابوالمعالی شیبانی (۶۴۲-۷۲۳ق / ۱۲۴۴-۱۳۲۳م)، با آوازه ابن فوطی و ابن صابونی، تصحیح مصطفی جواد، مكتبة العربية، بغداد؛ چاپ دیگر: تصحیح مهدی عبدالحسین نجم، دارالکتب العلمیة، بیروت، ۱۴۲۴ق / ۲۰۰۳؛ برگردان به پارسی عبدالمحمد آیتی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۱خ.

الدّر المنضود في الردّ علی فیلسوف اليهود، ابن ساعاتی (د: ۶۹۴ق).

دلالة الحائرين ابن ميمون كتاب دلالة الحائرين، موسى فرزند ميمون قرطبي اندلسی (۵۳۰-۶۰۳ / ۱۱۳۵-۱۲۰۵م)، تصحیح حسين اتای، استانبول، ۱۹۷۴م؛ چاپ دیگر: مصر، مكتبة الثقافة الدينية، قاهره.

الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الثاني، الأسارى و الغلول - ايوان مدائن، آقابزرگ تهرانی، مطبعة الغرى، نجف، عراق، ۱۳۱۵خ / ۱۳۵۵ق / ۱۹۳۶م.

الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الرابع، التخاطب - التيمية، آقابزرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۲۰خ / ۱۳۶۰ق / ۱۹۴۱م.

الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الخامس، ثابت‌نامه - چینی‌سازی، آقابزرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، چاپخانه بانک ملی ایران، تهران، ۱۳۲۳خ / ۱۳۶۳ق / ۱۹۴۴م.

الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء السادس، الحائريات - حزن المؤمنین، آقابزرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۲۵خ / ۱۳۶۵ق / ۱۹۴۶م.

الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء السابع، حساب - خیمه‌شب‌بازی، آقابزرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۲۷خ / ۱۳۶۷ق / ۱۹۴۸م.

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

۹

- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الثامن، دائره - ديو، آقابرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۲۹ خ / ۱۳۶۹ ق / ۱۹۵۰ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الحادي عشر، رساله آب حیات - الزائريه، آقابرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۳۵ خ / ۱۳۷۶ ق / ۱۹۵۶ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الثاني عشر، الزائريه - سيه كاران، آقابرگ تهرانی، به كوشش علی نقی منزوی، دانشگاه تهران، ۱۳۴۰ خ / ۱۳۸۰۶ ق / ۱۹۶۲ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الثالث عشر، شاپور و شهناز - شرح قصيده ابن سينا العينيه، آقابرگ تهرانی، مطبعه القضاء، نجف، عراق، ۱۳۷۸ ق / ۱۹۵۹ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الخامس عشر، صابون - عيون، آقابرگ تهرانی، به كوشش احمد منزوی، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳ خ / ۱۳۸۴ ق / ۱۹۶۵ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء السادس عشر، غارات - قائد، آقابرگ تهرانی، به كوشش احمد منزوی، چاپخانه اسلاميه، تهران، ۱۳۴۵ خ / ۱۳۸۶ ق / ۱۹۶۶ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء السابع عشر، قائد القوات العلويه - الكسوف و الخسوف، آقابرگ تهرانی، به كوشش احمد منزوی، چاپخانه اسلاميه، تهران، ۱۳۴۶ خ / ۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۷ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الثامن عشر، كشف - لیلی و مجنون، آقابرگ تهرانی، به كوشش احمد منزوی، چاپخانه اسلاميه، تهران، ۱۳۴۶ خ / ۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۷ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء الحادي و العشرون، المستبين - المقالة، آقابرگ تهرانی، به كوشش احمد منزوی، چاپخانه اسلاميه، تهران، ۱۳۵۱ خ / ۱۳۹۲ ق / ۱۹۷۲ م.
- الذريعة إلى تصانيف الشيعة، الجزء السادس و العشرون، ذيل الذريعة، آقابرگ تهرانی، به كوشش احمد اشكوري حسيني، آستان قدس، مشهد، ۱۳۵۸ خ.

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الابحاث ابن کمونه

۱۰

- کتاب الردّ علی اليهود، سموییل فرزند یحیی فرزند عباس مغربی (ز: ۵۷۰ق / ۱۱۷۵م). عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، برگردان ذاکر، ج ۲، ۷۹۴.
- شبهه الاستلزام لابن کمونه، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۶، ۱۰۵ و ۳۸۱؛ ج ۷، ۱۳ و ۷۶.
- شرح اشارات شیخ الرئیس ابوعلی، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق).
- شرح شرح الاشارات و التنبیہات ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی.
- شرح الاصول و الجمل من مهمات العلم و العمل، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۱۳، ۹۳، شماره ۳۰۱.
- شرح تجرید الاعتقاد، خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲ق)، به نام کشف المراد، علامه حلی (د: ۷۲۶ق)، تصحیح و ترجمه ابوالحسن شعرانی، ۱۳۵۱خ.
- شرح تلویحات سهروردی ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق)، کتابخانه مجلس شورای ملی و در دانشکده الهیات.
- طلسمات، مانند: طمطم و الشراف و درج الفلک که منسوب است به ارسطو.
- فرائض القلوب، یحیی اندلسی، بحیّا (بحیّة) فرزند یوسف فرزند یاقودا (تألیف: ۵۵۵ - ۵۵۶ق / ۱۱۶۰ - ۱۱۶۱م)، تصحیح ابراهیم سالم فرزند یهودا، لیدن، ۱۹۱۲؛ چاپ دیگر: تصحیح ا. زیفرونی، بیت المقدس، ۱۹۲۸.
- الفلاحة النبطية، الفلاحة الكبير و الصغير، تألیف ابن وحشیه کلدانی، ابوبکر احمد فرزند علی فرزند قیس مختار فرزند عبدالکریم فرزند جرثیا فرزند بدنیا فرزند برطانیا فذزند علاطیا کسدانی صوفی (سده ۲هـ).
- فلسفة ابن کمونه، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۱۶، ۳۰۴، شماره ۱۳۵۰.
- فوائد پراکنده و مغالطات و شبهات منطقی، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند سعد (د: ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، کتابخانه مجلس شورای ملی و دیگر کتابخانه‌ها. نک: ذریعه، ج ۱۶، ۳۱۷، شماره ۱۴۷۸.

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

۱۱

- فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱ و ج ۲، یوسف اعتصامی، اعتصام‌الملک، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۱۰ و ۱۳۱۱ خ.
- رسالة في الكلام، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۱۸، ۱۰۵، شماره ۹۰۳؛
رسالة في بقاء النفس و أبدیتها، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق)، نک: ذریعه، ج ۱۱، ۱۳۱، شماره ۸۱۵.
مقالة في النفس، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۲۱، ۴۰۵، ۵۷۰۹؛
قرآن، پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص).
قصاید سبع، معلقات السبع.
- الکاشف في الحكمة الجديدة، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق)؛ الکاشف، ابن کمونه (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، نسخ آن در مجلس شورای ملی و کتابخانه مرکزی دانشگاه.
کتاب الکبر، اسحاق صابی.
- کشف المراد، علامة حلی (د: ۷۲۶ق)، شرح تجرید الاعتقاد، خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲ق)، تصحیح و ترجمه ابوالحسن شعرانی، ۱۳۵۱ خ.
- لباب المنطق، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نک: ذریعه، ج ۴، ۴۲۴.
- اللمعة الجوينية، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند سعد (د ۶۸۳ق / ۱۲۸۴م)، کتابخانه مجلس شورای ملی و دانشگاه تهران.
- اللمعة في الحكمة همان اللمعة الجوينية في الحكمة، ابن کمونه عزالدوله سعد فرزند منصور (د: ۶۸۳ق). نسخه دست‌نویس ابن کمونه در کتابخانه الغروية در نجف، دارای تاریخ پایان تألیف و رونویسی ۶۷۹ق. نک: ذریعه، ج ۸، ۸۸؛ ج ۱۸، ۳۵۱، شماره ۴۳۸.
- مجله خاطرات وحید، سال ششم، اردیبهشتماه ۱۳۴۸، آپریل ۱۹۶۹، صفر ۱۳۸۹، شماره ۶۵، برگه ۳۶۹ - ۳۷۱، ابن کمونه و کتاب الأبحاث عن الملل الثلاث (۱)، علی نقی منزوی.

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

۱۲

مجلة خاطرات وحید، سال ششم، خردادماه ۱۳۴۸، می ۱۹۶۹، ربیع‌الاول ۱۳۸۹، شماره ۶۶، برگه ۵۰۳ - ۵۱۴، ابن کمونه و کتاب الأبحاث عن الملل الثلاث (۲)، علی نقی منزوی.

مجلة خاطرات وحید، سال ششم، آذرماه ۱۳۴۸، نوامبر ۱۹۶۹، رمضان ۱۳۸۹، شماره ۷۲ برگه ۱۰۷۹ - ۱۰۸۳، من مطبوعات جامعة كاليفرنيا، ۱۱۹ برگه + ۱۲ برگه، عنی بنشره موسی پرلمان، ابن کمونه و کتاب تنقیح الأبحاث (۳)، علی نقی منزوی.

مجلة المكتبة بغداد، ج ۳، ش ۲، سال ۱۹۶۴.

المحصل، امام فخر رازی ابو عبدالله محمد فرزند عمر فرزند حسین فرزند حسن طبرستانی (۵۴۴ - ۶۰۶ ق / ۱۱۴۹ - ۱۲۱۰ م)، تصحیح حسین اتای، دارالتراث، قاهره، ۱۴۱۱ ق / ۱۹۹۱.

المطالب المهمة من علم الحكمة، ابن کمونه، سعد فرزند منصور فرزند سعد (د ۶۸۳ ق / ۱۲۸۴ م)، درباره حوادث جامعه، کتابخانه آستان قدس مشهد. نک: ذریعه، ج ۲۱، ۱۴۰، شماره ۴۳۲۷.

کتاب المعالم في اصول الدين، امام فخر رازی، ابو عبدالله محمد فرزند عمر فرزند حسین فرزند حسن تيمی بکری طبرستانی رازی (۵۴۴ - ۶۰۶ ق / ۱۱۴۹ - ۱۲۱۰ م).

معتقدات مسیحیان، یحیی بن سعدی.

معلقات السبع، قصاد سبوع.

ملتقطات سعد بن منصور، با آواز ابن کمونه، برداشت از سخنان خواجه نصیرالدین طوسی (د: ۶۷۲ ق). نک: ذریعه، ج ۲۱، ۱۹۵، ۶۶۶۹.

کتاب منازل الکوفه، ابن الکوفی.

نهوض حثيث النهود الى خوض خبيث اليهود، در رد ابن کمونه، ماردینی، زین‌الدین سربح ملطی مصری (د: ۷۸۸ ق).

References

1. [ign. Guidi] *Catalogo dei codici orientali della Biblioteca Angelica di Roma (Florence: 1878)* / PP.

64-66.

ذیلی بر ویراست موشه پرلمان بر تنقیح
الأبحاث ابن کمونه

۱۳

2. A. Neubauer, *catalogue of the Hebrew munscrips in the Bodleian Library (oxford: 1886)*, Col. 423 F, No. 1281.
3. In *Monatsschrift fuer Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, vol 69 (1905), p. p. 295 - 311
4. M. SteinSchneider *Verzeichniss der Hebraeischen Handschriften der K. Bibliothek Zu Berlin (Berlin : 1897)*, I, 74 - 77. The library of A. S. Yahuda had a copy made from this MS.
5. *Proceedings of American academy for. Jewish resear.* VOL. XXXII Ed. M. Perlmann (New york : 1964).
6. Sa'd B. mansur *Ibn Kammuna und sein Polemische schrift (Berlin : 1893)*.
7. Steinschneider, Moritz, 1816 - 1907.
8. Steinschneider, *Arabische Uebersetzung aus dem Griechischen*, See index S.V. Saad , also his *Die arabische literature der Juden (furt Frank: 1902)* , P. 178.

دکتر علی نقی
نیمسزوی